

DEYRÜ'L ZAFARAN EL YAZMASI MİNYATÜRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Evren YILMAZ* ♦ Kübra UĞRAŞ**

Özet

Elyazması kutsal kitaplardaki minyatürlerin kutsal metinlerdeki meselleri naklediş biçimleri, daima müminler üzerinde hayli etkili olmuştur. Süryani sanatında da parşömen ve kâğıt üzerine çok sayıda el yazması üretilmiştir. Bu örnekler arasında yer alan *Deyrü'l Zafaran El Yazması* 'ndaki betimler, üretim süreçlerinde baki olan malum saikler dışında özellikle üslupsal açıdan dikkat çekmektedir. Söz konusu el yazması üzerine yapılan tez çalışmasında, bu el yazmasındaki her minyatürün her detayı incelenmiş ve diğer minyatürlerdeki ilgili detaylarla karşılaştırılmıştır. Ancak bildiri metninde konu, minyatürlerden mümkün merteye çok örnek üzerinde karşılaştırmaya elverişli olan üç temayla, figürlerin yüzlerinin, giysilerinin ve fizyonomilerinin betimlenmesindeki üslup özelliklerinin karşılaştırma ve tartışmasıyla sınırlandırılmıştır.

Mardin Syr. 41/2 numaralı, Süryanilere ait *Deyrü'l Zafaran El Yazması* 'nda, mesellere dayanarak yapılan betimlerde mimari strüktür, topografik biçimler, bitki örtüsü, figürlerin beden yapıları ve suretleri, mimikler, jestler, beden dilleri gibi unsurların, hatta giysi kıvrımlarının betim özellikleri biçimsel, teknik ortaklıklar ve farklılıklar açısından bir üslup çeşitliliğini işaret etmektedir. Bu el yazması minyatürlerinin bitkisel ve geometrik ör-

¹ Bu bildiri Süleyman Demirel Üniversitesi SDÜ SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yürütülen, Süryani İkonografisine ve geleneksel dini betimlemelerine örnek olarak Deyrü'l Zafaran El Yazması'ndaki minyatürleri gelenek ve üslup açısından değerlendirmeyi amaçlayan "Mardin Syr 41/2 Deyrü'l Zafaran El Yazması Minyatürlerinin Üslupsal Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Isparta, evrenyilmaz@sdu.edu.tr, evrenayilmaz@gmail.com

** Sanat Tarihi Anabilim Dalı MA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Isparta, kubrakurt@gmail.com.

gelerle bezeli olarak gruplandırılabilen, zengin bordür süslemeleri de farklı örneklerle karşılaştırmaya tabi tutulabilmektedir. Yapılan analiz ve karşılaştırmalar, bu el yazmasının minyatürlerinin birden çok ustanın emeğiyle meydana getirilmiş olabileceği kanaatini destekleyecek veriler ortaya koymaktadır. Kimlikleri belirlenemese de bir minyatürde hangi ustanın hangi detayı çalıştığı ya da bir detay konusunda uzmanlaşıp onun el yazmasındaki bütün çeşitlemelerini betimlediği hususlarında güçlü ipuçları tespit edilebilmiştir. Tespit edilen bu ipuçlarına göre, mimari öğelerde üç, topografik biçimlerde üç, bitki örtüsünde dört ayrı ustanın; figürlerde ise, İsa'da altı, Meryem ve kadın figürlerinde iki, meleklerde iki ve diğer kalabalık figürlerin betimlenmesinde üç, giysilerin betimlenmesinde ise altı ayrı ustanın çalışmış olabileceği kanaati oluşmuştur.

Süryani sanatı alanında ülkemizde son dönemde sevindirici araştırmalar yapıyor olsa da, özellikle kitap resimleri ve geleneksel sanatlar bağlamında halen detaylı çalışılması gereken çok fazla eserin varlığından söz edilebilir. Bu minvalde Süryani sanatının betim geleneğini irdelemenin yanı sıra *Deyrû'l Zafaran El Yazması*'ndaki betimleri hem kendi içerisinde hem de çağdaşı ya da kültürel, coğrafi teması olan sanat geleneklerinin üretimleriyle biçimsel ve teknik ve ikonografik açıdan karşılaştırmalar yaparak, bu eserdeki ve Süryani minyatürlerindeki etkileşimler hususundaki tartışmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süryani Sanatı, İkonografi, Minyatür, Deyrû'l Zafaran El Yazması, Üslupsal Etkileşimler.

AN EXAMINATION ON THE MINIATURE PAINTINGS OF DEYR 'L ZAFARAN MANUSCRIPT²

Abstract

Influences of the way miniatures of manuscripts convey parables in Holy Scriptures is considerably important. In Syriac art, many manuscripts on parchment and/or paper manuscript were produced. *Deyr 'l Zafaran Manuscript* is a special example of those. The miniatures in it are remarkable in terms of artistic style, except for the motives that prevailing the production process. The thesis on this manuscript examines every detail of the every miniatures and compares with the related details of the other miniatures in the manuscript. However the present text limits the subject to the comparison and the discussion on the stylistic characteristics of the depictions of three subtheme – which allow to make comparisons on as many examples as possible- i.e. the facial features, expressions and the clothings.

In the parables based depictions of Syriac *Deyr 'l Zafaran Manuscript*, descriptive features of the elements such as architectural structures, land forms, vegetation, configurations of faces and bodies, mimics, gestures, indicate a stylistic diversity in terms of technical and stylistic differences and likenesses. The two groups of borders, adorned with vegetal or geometric patterns and have very rich ornamentations, are also comparable to different examples. These depictions can be compared to other periodically, geographically, iconographically related examples, in terms of technical and stylistic features and also in terms of qualifications such as general settings of miniatures, the draperies of figures clothing and diversities in the brush strokes etc. The comparisons and analyses give clues which support the notion that the miniatures may have been created by the labors of more than one painter. Although it is not possible to determine their identities, analyses gave strong clues about which detail of a miniature

² The edict titled “An Examination on the Miniature Paintings of Deyr 'l Zafaran Manuscript” is based on the MA thesis with the title, “*An Evaluation on the Miniatures in Mardin Syr 41/2 Deyr 'l Zafaran Manuscript*” which was studied at Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Art History Department, and focuses to evaluate miniature paintings of *Deyr 'l Zafaran Manuscript* in terms of iconographic and artistic traditions and style as an example of Syrian iconography and traditional religious depictions.

had been painted by which painter, or about that one painter had mastered to depict a specific detail, such as faces or trees, and then depicted all the variations of them in the manuscript. In the light of those clues, it has been concluded that three different painters worked on architectural elements, and another three painters on land forms, three different painters on the vegetation. As for the the figures, it is deduced that six different painters may have worked on the depictions of Jesus Christ, two different ones on the Virgin and other women, and another two painters may have painted the angels and three painters on other crowded gatherings, and six different masters may have worked on the depiction of clothings.

Yet there have been pleasing researches in the field of Syriac Art recently in our country, there are still many works, especially in miniatures and traditional arts, need to be studied in detail. And the aim of the thesis in question, and of the present text based on it, to examine the tradition of depiction in Syriac Art and to make a humble contribution to the literature and discussions about stylistic and iconographic interactions influenced the depiction style of miniature paintings of *Deyrû'l Zafaran Manuscript*, and Syriac maniatures generally, through the comparisons between the miniatures of manuscript itself and between them and periodically, geographically, culturally related examples.

Keywords: Syriac Art, Iconography, Miniature Painting, Deyrû'l Zafaran Manuscript, Stylistic Interactions.

Süryani yazı geleneğinin köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir³. I. yüzyılın erken tarihlerinden kalma, yazılı Süryanice bulgulara ulaşılmıştır ve en eski elyazmaları V. yüzyıla tarihlendirilmektedir. (Akalin ve Duygu 2017: 181) Resimli el yazmaları söz konusu olduğunda ise VI.- XVI. yüzyılları arasında özellikle Yeni Ahit mesellerini konu alan betimlemelerin bulunduğu pek çok Süryani el yazması eserin farklı ülkelerdeki çeşitli kurumlarda korunduğu bilinmektedir. Bu eserler hakkındaki çalışmalar ekseriyetle batılı araştırmacılar⁴ tarafından yapılmıştır. Türkiye’de ise Süryani sanatı alanında özellikle yakın dönemde nicelik ve nitelik açısından hatırı sayılır çalışmalar yapılmış⁵ olsa da, özellikle kitap resimleri ve geleneksel sanatlar bağlamında detaylı çalışılması gereken çok sayıda eserin varlığından söz edilebilmektedir. Bu minvalde, elyazması kutsal kitaplardaki minyatürlerin kutsal metinlerdeki meselleri naklediş biçimlerinin müminler üzerindeki etkileri hayli önemlidir. Süryani sanatında da parşömen ve kâğıt üzerine çok sayıda el yazması üretilmiştir. Bu örnekler arasında Mardin Syr. 41/2 envanter numaralı el yazması biçimsel bir incelemeye hayli imkân ve malzeme vermektedir. Yaklaşık 1250 yılına tarihlendirilen ve 41x30 cm ölçülerinde yirmi yedi satırlık iki sütun halinde 484 sayfadan oluşan bu el yazmasının (J. Leroy 1964: 371-381) Dioscoros Theodoros tarafından yazıldığı bilinmektedir⁶. Mardin Syr. 41/2’deki biçimsel açıdan bir hayli dikkat çekici olan bu betimler şu şekilde sıralanmaktadır: *Meryem’e Müjde, İsa’nın Doğumu, İsa’nın Vaftizi, İsa’nın Tapınağa Takdimi, Lazarus’un Diriltilişi, Kudüs’e Giriş, Ayakların Yıkanması, Kana Düşünü, Elçilerin Görüşü, Zeytin Bahçesinde Dua, Yahuda’nın İhaneti, Çarmıhta İsa, İsa’nın Gömülmesi, Diriliş, Anastasis, Şüpheci Tomas, İsa’nın Göğe Yükselişi, Pentekost, Başkalaşım, Koimesis ve Tahtta İsa*^{7, 8}.

Mardin Syr. 41/2 No.’lu El Yazması’nın mesellere dayanarak yapılan betimlemelerinde mimari strüktür, topografik biçimler, bitki örtüsü,

³ Süryani literatürü, Süryani tarih yazıcılığı ve el yazmaları hakkında detaylı bilgi için bkz., Z. Duygu 2016, Akalin ve Duygu 2017, N. Kaplan 2021.

⁴ Süryani resimli el yazmaları hakkında detaylı çalışma için bkz., J. Leroy 1964.

⁵ Ülkemizde Süryani minyatürü üzerine çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından bkz., N. Kaplan 2021a, N. Kaplan 2021b, Kaplan ve Akyüz 2021, N. Kaplan 2022.

⁶ Detaylı bilgi için bkz., J. Leroy 1964, A. Kaplan 2012.

⁷ *Tahtta İsa Betimi* ise bu el yazmasına ait değildir, bu el yazmasına sonradan eklenmiştir. (A. Kaplan 2012: 235)

⁸ Detaylı bilgi için bkz., J. Leroy, 1964

figürlerin fizyonomisi, giysi kıvrımlarının betim özellikleri biçimsel, teknik ortaklıklar ve farklılıklar açısından bir çeşitliliği işaret etmektedir. Adı geçen tez çalışmasında Mardin Syr 41/2 El Yazması betimlemelerin biçimsel değerlendirilmesi hususunda detaylı bir biçimde yapılan analiz ve karşılaştırmalar, bu el yazmasının minyatürlerinin birden çok ustanın emeğiyle meydana getirilmiş olduğu kanaatini destekleyecek veriler ortaya koymaktadır. Kimlikleri belirlenemese de bir minyatürde hangi ustanın hangi detayı çalıştığı ya da bir detay konusunda uzmanlaşıp onun el yazmasındaki bütün çeşitlemelerini betimlediği hususlarında güçlü ipuçları tespit edilebilmiştir.

Bu minvalde ilk olarak figür betimleriyle ilgili üslupsal detayların tartışmasını yapmak ve bahsedilen usta çeşitliliğinin işaretlerini açıkça göstermek adına el yazmasından iki minyatür örneği olan İsa'nın Dirilişi ve *Lazarus'un Diriltişi* sahneleri (resim 1) yerinde örneklerdir.

Resim 1: Sol, İsa'nın Dirilişi; Sağ; Lazarus'un Diriltişi, yak.1250, Mardin Syr. 41/2⁹, Kırk Şehitler Kilisesi, Mardin.

⁹ Görsellerin alındığı kaynak: <https://dss-syriacpatriarchate.org/syriac-arts/syriac-icons/?lang=en>(15.11.2019)

İsa'nın Dirilişi'ndeki İsa, dar alınlı, gözler badem biçiminde ve gözler kirpik diplerinin hizasından kalın bir çizgiyle olduğundan daha iri gösterilmiş, gözaltı torbaları hafif belirgin, burunları uzun, dudakları ince yapılmıştır. Saçlarda ise fırça darbeleri ve kahverenginin açık-koyu etkisiyle kıvrımlar yaratılmıştır. *Lazarus'un Diriltişi*'ndeki İsa ise yine dar alınlı, gözler badem biçiminde ve gözaltı torbaları hafif belirgin, uzun burunlu diğer İsa figürüne göre çıkık çeneli olarak betimlenmiştir. Saçlar daha dağınıktır ve açık-koyu etkisinin daha güçlü verilmesi sebebiyle kıvrımlar daha belirgin hissedilmektedir. Böylelikle İsa'nın Dirilişi ve *Lazarus'un Diriltişi* sahnelerindeki hem İsa, kadınlar ve diğer figürlerin betimlenmesinde hem de bu figürlerin giysilerinin biçimlendirilmesinde farklı ustaların çalışmış olabileceği akla gelmektedir.

Üslupsal inceleme yapılırken İsa'nın Dirilişi ve *Lazarus'un Diriltişi* sahnelerinin yanı sıra Mardin Syr. 41/2'deki diğer betimlemelerden de söz edilmesi gerekmektedir. Bu minvalde, resim 2'de görülen Şüpheci Tomas, *Elçilerin Görüşü* sahnelerinde de İsa'nın Dirilişi'nde İsa'nın yüzünü tarif ederken bahsedilen özelliklerin –dar alın, badem göz, kirpik diplerinin hizasından uzatılan kalın çizgi, uzun burun, ince dudak- burada da tekrarlanması, bu detayların tek bir ustanın elinden çıkmış olabileceği ve resim 3'teki *Başkalaşım*, *Çarmıhta İsa* sahnelerindeki figürlerle *Lazarus'un Diriltişi*'ndeki İsa'nın yüzünü tarif ederken bahsedilen özelliklerin –dar alın, badem göz, uzun burun, çıkık çene- burada da tekrarlanması bunları yine tek bir ustanın yapmış olabileceği savını desteklemektedir.

Resim 2: Sırasıyla, Şüpheci Tomas, *Diriliş*, *Elçilerin Görüşü* sahnelerinden İsa detayları.

Resim 3: *Başkalaşım, Lazarus'un Diriltişi, Çarmıhta İsa* sahneleri İsa figüründen detaylar.

Mardin Syr 41/2 El Yazması betimlerindeki bir diğer üslupsal çeşitlilik kadın figürlerinin betimlenmesinde görülmektedir. *Lazarus'un Diriltişi*'nde kadın figürleri, yuvarlak yüzlü, dar alınlı, badem gözlü, pembe tonla vurgulanmış dolgun yanaklı, küçük burunlu, ince dudaklı ve yuvarlak çenelidir. İsa'nın Dirilişi'ndeki kadın figürleri ise dar alınlı ve ince dudaklı resmedilmiş olsa da bu figürün çekik gözlerinin altları torbalı, elmacık kemikleri daha belirgin ve çeneleri köşeli yapılmıştır. Üslupsal farklılıkların bulunması sebebiyle de iki farklı ustanın çalışmış olma olasılığında söz edilebilmektedir.

Resim 4: Sol, *Koimesis*, sağ, İsa'nın Dirilişi sahnelerinden Meryem detayları.

Resim 5: Üst sıra soldan sağa, *Meryem'e Müjde*, *Çarmıhta İsa*, *Lazarus'un Diriltişi* sahneleri kadın figürlerinden detay. Alt sıra soldan sağa, *İsa'nın Gömülmesi* ve *İsa'nın Tapınağa Takdimi* sahneleri kadın figürlerinden detay.

Resim 6: Sırasıyla, *İsa'nın Vaftizi*, *İsa'nın Göğe Yükselişi*, *İsa'nın Doğumu*, *Meryem'e Müjde*, *Diriliş* sahneleri melek betimlemelerinden detaylar.

İsa'nın *Dirilişi*'ndeki bu özelliklerin –gözaltı torbalarının belirgin yapılması, belirgin elmacık kemikleri, çıkık çene hatları- resim 4'te görülen *Koimesis* sahnesinde de tekrarlanması, bu detayları aynı ustanın yaptığı savını desteklemektedir. Bununla birlikte, *Lazarus'un Diriltişi* sahnesinde sözü geçen özelliklerin –yuvarlak yüz, badem gözler, pembe tonla vur-

gulanmış dolgun yanaklar ve yuvarlak çene- *Meryem'e Müjde*, Çarmıhta İsa, İsa'nın Gömülmesi ve İsa'nın Tapınağa Takdimi sahnelerindeki kadın figürlerinde (resim 5) ve İsa'nın Vaftizi, İsa'nın Göğe Yükselişi, İsa'nın Doğumu, *Meryem'e Müjde* ve *Diriliş* sahnelerindeki melek figürlerinin (resim 6) yüzlerinde tekrarlanması, yine bu detayları aynı ustanın yaptığı kanaatini güçlendirmektedir. Bu minvalde, resim 5'teki kadın figürlerinde ve resim 6'daki melek figürlerinde aynı ustanın çalışmış olabileceği düşüncesiyle yukarıda da bahsedilen belirli bir ustanın belli bir detay konusunda uzmanlaşıp onun el yazmasındaki bütün çeşitlemelerini betimlediği çıkarımını desteklemektedir.

Lazarus'un Diriltişi'ndeki diğer figürlerin –askerler, havariler vd.- dar alınlı, avurtları çökük, alt dudakları üste nispetle daha dolgun, iri gözlü, ince burunlu yapıldığı görülmektedir. İsa'nın *Dirilişi*'ndeki asker betimlemeleriyle çok farklı bir üslupta betimlenmişlerdir. Söz konusu bu figürler, genellikle profilden resmedilmiştir ve uzun yüzlüdür. Dar alınlı, çekik gözlü, kemerli ve uzun burunlu, elmacık kemikleri çıkık ve üst dudakları alta göre nispeten daha dolgun yapılmıştır. Doğacı gerçekçi kütesellikleri çalışma kapsamındaki diğer örneklere göre daha zayıftır. Bu özellikler, bu figürlerde diğer örnekleri yapan ustalardan başka bir ustanın çalıştığına delalet olarak yorumlanmıştır.

Lazarus'un Diriltişi sahnesinde bahsedilen özelliklerin -dar alın, çökük avurtlar, ince burun- resim 7'deki İsa'nın Tapınağa Takdimi, *Yahuda'nın İhaneti*, İsa'nın Gömülmesi ve Şüpheli Tomas sahnelerindeki figürlerde de görülmesi bunlarda da aynı ustanın çalıştığına bir işaret olarak görülmüştür. İsa'nın *Dirilişi* sahnesinde sözü edilen özelliklerin –figürlerin profilden resmedilmeleri, üst dudaklarının alta nispetle daha dolgun yapılması, çıkık elmacık kemikleri ve uzun kemerli burun- ise Çarmıhta İsa ve *Yahuda'nın İhaneti* sahnelerindeki asker betimlemelerinde (resim 8) ve yine İsa'nın *Dirilişi*'ndeki melek figüründe ve *İsa'nın Doğumu*'ndaki ebe figüründe de (resim 9) görülmektedir. Bu özellikler bahsi geçen sahnelerde aynı ustanın çalışmış olduğunun göstergesi olarak yorumlanmıştır. Yukarıda resim 5 ve 6 ile ilgili kısımda sözü edilmiş olan, bir ustanın bir detay konusunda uzmanlaşıp onun el yazmasındaki bütün çeşitlemelerini betimlediği çıkarımı burada da yinelenebilir, çünkü hem asker ve ebe figüründe hem de melek figüründe bir ve aynı üslubun izleri seçilebilmektedir.

Resim 7: Üst sıra soldan sağa, Lazarus'un *Diriltişi*, İsa'nın Tapınağa Takdimi, alt sıra soldan sağa, *Yahuda'nın İhaneti*, İsa'nın Gömülmesi ve Şüpheci Tomas sahneleri, figürlerden detaylar.

Resim 8: Çarmıhta İsa, İsa'nın Dirilişi, *Yahuda'nın İhaneti* sahnelerindeki asker betimlemelerinden detaylar.

Resim 9: Sol, İsa'nın Dirilişi, sağ, İsa'nın Doğumu sahneleri figür detayları.

Figürlerin giysilerinin betimlenmesi hususunda, giysinin altından vücudun, uzvun aldığı biçimi yahut kumaşın aldığı formu göstermek amacıyla yapılan giysi kıvrımlarını meydana getirmek için uygulanan fırça darbelerindeki teknik farklılıklar, yapılan incelemelerde özellikle dikkat çekmiştir. *Lazarus'un Diriltişi*'ndeki İsa figürünün giysisinde, düşey ve yatay yönelimli fırça darbeleri, giysi kıvrımlarındaki katmanlar vurgulanacak şekilde uygulanmış ve renklerin açık-koyu dengesiyle de hareketlilik etkisi güçlendirilmiştir. İsa'nın Dirilişi'nde İsa figürünün giysisinde ise düşey yönelimli fırça darbeleriyle, renklerdeki tonlamalara kontrast yapacak kadar güçlü bir açık-koyu etkisi verildiği görülmektedir (resim 1). Bu özellikler, bu detaylarda iki farklı ustanın emeğinin geçtiğine dair kanaat oluşturmuştur.

Lazarus'un Diriltişi sahnesinde giysi kıvrımlarındaki sözü edilen bu hareketlilik etkisi, İsa'nın Göğe Yükselişi, Kana Düşünü, Kudüs'e Giriş, Elçilerin Görüşü, Yahuda'nın İhaneti sahnelerindeki İsa figürlerinin giysi kıvrımlarında (resim 10) ve *Meryem'e Müjde* sahnesindeki melek ve Meryem'in giysi kıvrımlarında da (resim 11) görülmektedir. Bu nedenle aynı ustanın çalıştığı düşünülmüştür. İsa'nın Dirilişi'nde bahsedilen İsa'nın giysisindeki açık- koyu etkisinin ise *Lazarus'un Diriltişi*, İsa'nın Göğe Yükselişi, Elçilerin Görüşü, Koimesis, Başkalaşım sahnelerindeki figürlerin giysi kıvrımlarında da (resim 12) görülmesi sebebiyle bu detayların aynı ustanın elinden çıktığına kanaat getirilmiştir.

Resim 10: Üst sıra soldan sağa, *Lazarus'un Diriltilişi*, İsa'nın Göğe Yükselişi, *Kana Düğünü*, alt sıra soldan sağa, *Kudüs'e Giriş*, *Elçilerin Görüşü*, *Yahuda'nın İhaneti* sahnelerindeki figürlerin giysi kıvrımlarından detaylar.

Resim 11: *Meryem'e Mijde* sahnesi figürlerin giysi kıvrımlarından detaylar.

Resim 12: Üst sıra soldan sağa, *Lazarus'un Diriltilişi*, *İsa'nın Göğe Yükselişi*, *Elçilerin Görüşü*: Alt sıra soldan sağa, *Diriliş*, *Koimesis*, *Başka-laşım* sahneleri figürlerin giysi kıvrımlarından detaylar.

Mardin Syr.41/2 minyatürlerinde, yukarıda tartışılan usta çeşitliliğinin ve iş birliklerinin yanı sıra diğer bir özellik daha hayli dikkat çekicidir. Bu minyatürlerde betimlenen figürlerin, beden hareketlerinde, yüz ifadelerinde, kısacası fizyonomilerinde ruh hallerini görünüşe çıkaracak nitelikte resmedilmiş, hemen her bir yüze, detayları ve ifadeleriyle münferitlik kazandırması sebebiyle kanona, geleneğe riayet etmeyen ifadelerin betimlendiği görülmektedir. Örneğin, *Lazarus'un Diriltilişi*'nde İsa merhametli ve kendinden emin görünmektedir. İsa'nın tam önüne yerleştirilen figür-meselde anlatıldığı üzere Lazarus'un mezarının kapağının açılmasıyla yayılan kötü koku sebebiyle- sol elini kaldırmıştır ve yüzünde tiksinti ifadesi vardır. İsa'nın ayaklarına kapanan Marta ve Meryem'in, mimiklerinden ve beden dillerinden çaresiz ve üzgün bir şekilde yalvarmakta oldukları anlaşılmaktadır. İsa'nın Dirilişi'ndeki kadınların yüz ifadelerinde ise meselde bahsedildiği gibi korku ya da şaşkınlık emaresi bulunmamakla birlikte, onlarda sükûnet, huzur ve şükran duygusunun başat olduğu anlaşılmaktadır. İsa kendinden emin, tevekküllü ve vakur bir ifadeyle betimlenmiştir, el hareketiyle de dirildiği yeri kadınlara göstermektedir. Bu minvalde, *Mardin Syr 41/2 El Yazması*'ndaki betimlemelerde yukarıda da bahsedildiği gibi ikonografik kanondan uzaklaşılarak duygunun aşikâr biçimde verilmiş olması, Ermeni el yazmalarını¹⁰ süsleyen minyatür örnekleriyle¹¹ benzerlik göstermektedir.¹²

Sonuç olarak, Mardin Syr. 41/2 minyatürlerindeki kimi figürler dar alınlı, badem gözlü, gözaltı torbaları hafif belirgin, burunları uzun, ince dudaklı kimileriye dolgun yanaklı, yuvarlak gözlü, geniş alınlı betimlenmişlerdir. Bu nedenle birden çok ustanın varlığı olasılığından söz edilebilmektedir. Figürlerin giysi kıvrımlarındaysa, fırça darbesine bağlı tonal geçişlerin etkisi oylumsallık yaratarak bir üç boyutluluk algısı sağlamaktadır, ancak bu uygulamalarda da usta çeşitliliğinin olduğu söylenebilmektedir.

¹⁰ Ermeni minyatür sanatı hakkında detaylı bilgi ve tartışma için bkz., E. K. Hançer 2001, E. K. Hançer 2010.

¹¹ Mardin Syr 41/2 minyatürleriyle Ermeni El Yazmaları arasındaki üslupsal benzerlikler için bkz., K. Uğraş 2022.

¹² Mardin Syr 41/2 minyatürleriyle Ermeni El Yazmaları arasındaki kimi üslupsal ortaklıklar "Gelenek ve Etkileşim Çerçevesinde Bir Okuma Denemesi: Mardin Syr. 41/2 Resimli El Yazması Vaftiz Sahnesi" başlıklı kitap bölümünde tartışılmıştır. Bkz. Uğraş ve Yılmaz 2022: 288-309.

Bununla beraber belli bir ustanın elinden çıkmışçasına üslupsal emareler taşıyan bir detayın birçok minyatürde aynı şekilde karşımıza çıkması yanında, mesela tek bir minyatürdeki çok sayıda yüzün farklı üslupsal izler taşıması da minyatürler betimlenirken aynı ustaların iş birliklerinin söz konusu olduğu kanaatini pekiştirmektedir.

Elbette kimlikleri hakkında bir veri tespit edilmesi mümkün olmasa da tek tek bu ustaların betimlemelerdeki hangi ayrıntılar üzerinde çalışmış olabileceğinin saptanmaya çalışılması sürecinde, eserde biçem ve teknik açısından belli bir kişisel üsluba ait olması ziyadesiyle muhtemel özellikler belirlenmiş, böylelikle bir minyatürdeki belli bir detayı, başka bir minyatürdeki aynı cins detayla aynı ustanın elimden çıkmış olup olmadığı belirlenmeye uğraş verilmiştir. Böylelikle bir anlamda bu üslupsal çeşitliliği yaratanların “adını koymak” yolunda bir adım olarak Tablo 1’de görülen “imza çeşitliliği yelpazesine” ulaşılmıştır. Bu tabloda görüldüğü üzere saptanan kişisel izler, mimari öğelerde üç, topografik biçimlerde üç, bitki örtüsünde dört ayrı ustanın çalışmış olabileceğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Figürlerde ise, İsa’da altı, Meryem ve kadın figürlerinde iki, meleklerde iki ve diğer kalabalık figürlerin betimlenmesinde üç, giysilerin betimlenmesinde ise altı ayrı ustanın emeğinin geçtiğine dair bir gösterge kabul edilmiştir.¹³

¹³ Detaylı bilgi için bkz., K. Uğraş 2022.

Sahneler	Mimari Strüktür	Topografik Biçimler	Bitki Örtüsü	İsa	Meryem ve Kadınlar	Melekler	Diğer Figürler	Giysiler
Meryem'e Müjde	B		A		A	A		A
İsa'nın Doğumu		A	B			A		BC
İsa'nın Vaftizi		AC	A	A		A		D
İsa'nın Tapınağa Takdimi	C				A		A	DE
Lazarus'un Diriltişi	A	A		B	A		A	ACF
Kudüs'e Giriş	B	A	C	C			B	A
Ayakların Yıkanması	A			A				
Kana Düşünü	AB			A				A
Elçilerin Görüşü				CD				AF
Zeytin Bahçesi'nde Dua		C	D	E				C
Yahuda'nın İhaneti		B					AC	A
Çarmıhta İsa		B		B	A	B	C	BE
İsa'nın Gömülmesi				A	A		A	BF
Diriliş		B		D	B	A	C	BEF
Şüpheli Tomas	C			D			B	B
İsa'nın Göğe Yükselişi			B	F		A		AE
Pentekost	A							
Başkalaşım		A	B	B			B	F
Koimesis	AC			C	B			F

Tablo 1: Mardin Syr 41/2 Minyatürlerinde çalışan ustalar hakkında bulgular ve çıkarımlar tablosu¹⁴ (Tablo: K. Uğraş)

¹⁴ Usta çeşitliliğini göstermek amacıyla her bölüm kendi içerisinde gruplara ayrılmıştır. Farklı gruplarda çalışmış olabileceği düşünülen bir ve aynı ustaya dair saptamanın yapıldığı alanlar koyu renk arka planla vurgulanmıştır. (K. Uğraş 2022: 102)

KAYNAKÇA

Akalın, Kutlu– Zafer Duygu (2017). *Süryani Literatürü*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Duygu, Zafer (2016). *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*, Divan Kitap, Ankara.

Kaplan, Necla (2021). “Süryani El Yazmalarında Meryem’e Müjde Tasvirleri (6. ve 13. Yüzyıllar)”, *Artuklu Akademi (Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi)*,8 (1), s. 99-129.

Kaplan, Necla (2021). “Geç Antik Çağ Kanon Tablolu Süryani Resimli El Yazmalarında Teolojik Arka Plan”, *Kadim Akademi SBD*, Kadim Akademi Derneği, C.5, S.2, s.109-127.

Kaplan, Necla, Mihayel Akyüz (2021). “1177 Tarihli Süryanice “Harklean” Dörtlü İncil El Yazması”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Murat Serdar, C.4, S.1, s.190-211.

Kaplan, Necla (2022). “Nusaybin Akademisi’nin Sanata Yaklaşımı ve Süryani Kilisesine Etkisi”, *Nusaybin Siyaset-Kültür-Ekonomi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, s.139-162.

Kaplan, Ayda (2012). “Calligraphy in the Dioscoros Theodoros Lectionary”, (eds.), Teule, H. – Kayaalp, E.K. – Akalın, K. – Dorum, N., *Syriac in Its Multi-Cultural Context: First International Syriac Studies Symposium, Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages*, Eastern Christian Studies Volume 23, Leuven : Peeters, Mardin, 2012, s.233-244.

Leroy, Jules (1964). *Les Manuscrits Syriaques a Peintures Conservees Dans Les Bibliothèques D’ europe Et D’orient*, Vol 1, Paris Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Hançer, Elmon Karsarvanian (2001). “Anadolu Kültür Tarihi İçinde Ermeniler: Ermeni Minyatür Sanatı”, *Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı*, S. 92, s.36-42.

Hançer, Elmon Karsarvanian (2010). “On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Kilikya Ermeni Minyatürü Bağlamında Bizans ve Komşu Kültürlerle İlişkiler”, (eds.), Ödekan, A. – Akyürek, E. – Necipoğlu, N., *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, Vehbi Koç Vakfı, s.89-113.

Uğraş, Kübra ve Evren Yılmaz (2022). “Gelenek ve Etkileşim Çerçevesinde Bir Okuma Denemesi: Mardin Syr. 41/2 Resimli El Yazması Vaftiz Sahnesi”, ed: S. E. Bilgin, S. Çokoğullu, M. Oral, *Bir Ömür Urfa: A. Cihat Kürkçüoğlu Armağanı*, Gece Kitaplığı, Ankara, s.288-309.

Uğraş, Kübra (2022). *Mardin Syr 41/2 Deyrü'l Zafaran El Yazması Minyatürlerinin Üslupsal Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

URL 1: <https://dss-syriacpatriarchate.org/syriac-arts/syriac-icons/?lang=en>
(15.11.2019)